

WPROWADZENIE

Nie trudno zauważyć, że różnorodność kulturowa jako zjawisko społeczne podlega dziś silnym przemianom w kontekście globalnym, lecz warto również zauważyć, że to lokalny wymiar tego fenomenu budzi największe kontrowersje na poziomie wielu debat publicznych toczonych w poszczególnych państwach świata zachodniego. Lokalne światy wydają się być obecnie poddane procesom zmiany, w których najbliższy jednostkom wymiar doświadczenia kulturowego jest odczuwany przez nie jako najbardziej poddany fundamentalnej transformacji. Zmianie podlega w tym przypadku nie tylko krajobraz etniczny tworzący wielokulturowe konstelacje znaczeń. Przedmiotem tej transformacji staje się struktura relacji intergrupowych, a w konsekwencji również wartości, na których opierają się zachodnie porządki społeczne i polityczne. Jednym z głównych czynników wpływających na omawiany fenomen są współczesne procesy migracyjne podważające dotychczasowe rozumienie pojęcia granicy oraz roli, jaką odgrywa instytucja państwa. Podmioty znajdujące się w ruchu migracyjnym stanowią pod tym względem obiekt zainteresowania wielu nauk społecznych skupiających swój wysiłek analityczny na różnych aspektach migracji. Doświadczenie ruchu i kulturowego wykorzenia rodzi też pewne problemy na płaszczyźnie relacji interkulturowych zachodzących pomiędzy przybyszami a społeczeństwem przyjmującym. Tym samym problem różnicy kulturowej staje się jednym z centralnych problemów bieżących dyskusji społecznych i politycznych.

Nie będzie przesadne stwierdzenie, że żadna inna dyscyplina pośród nauk społecznych tak bardzo nie jest skoncentrowana na poznaniu kulturowego Innego jak antropologia. Tym bardziej, gdy ów Inny coraz głośniejsz ujawnia swą obecność u naszych bram, domagając się uznania swej obecności w sensie społecznym, politycznym, a ostatecznie również kulturowym. Wielokulturowość rozumiana jako stan zróżnicowania przestrzeni społecznej jest w wielu przypadkach postrzegana jednakże coraz częściej jako zaburzenie istniejące-

go *status quo*, zwłaszcza w kontekście porządku etnicznego. Jedną z przyczyn takiego stanu rzeczy jest fakt, iż zbiorowo podzielane wizje narodu i państwa narodowego są w krajach europejskich nadal żywą składową tożsamości lokalnych. Co więcej, możemy dziś zaobserwować także pewien zwrot ku postawom opierającym się na takich narodowych tożsamościach i jednocześnie odrzucających myśl, iż przestrzeń kulturowa istotnie nacechowana może być niezbywalnie heterogenicznością. Zderzenie tych postaw rodzi konflikt zyskujący na sile w ostatnich latach w kontekście medialnym. Kontekst, jaki zostaje zarysowany ze względu na tzw. kryzys migracyjny, jest znacząco ukształtowany przez procesy konstruowania figury kulturowej migranta, rozpatrywanej często w kategoriach obcości i zagrożenia. Antropologia kulturowa w swym wymiarze teoretycznym i metodologicznym dostarcza nam jednak narzędzi, które pozwalają na rozpoznanie różnicy kulturowej w jej empirycznie namacalnej postaci jako elementu nie tyle destabilizującego zastany system kulturowy, ile wymuszającego na jego członkach dokonanie krytycznej refleksji na temat własnego zakorzenienia. Niezwykle istotne okazuje się zatem znalezienie formuły dialogicznego porozumienia. To nieco idealistyczne sformułowanie staje się jednak bardziej zrozumiałe, jeśli zauważymy, jak dalece zdolność do partycypacji w obcości i rozumienia kulturowej odmienności może wpływać na budowanie rzeczywistości społecznej nie tylko o wysokim stopniu wewnętrznej integracji, ale także o mocnym komponentie tożsamościowym. Drogą, jaka wydaje się niezmiennie prowadzić do osiągnięcia tego celu, pozostaje edukacja. Jest ona jednocześnie także polem, w którym zachodzą kluczowe procesy akulturacji imigrantów.

Niniejsza praca podejmuje próbę przedstawienia specyficznej subdyscypliny, jaką jest antropologia edukacji w świetle jej zastosowania do analizy kategorii różnicy kulturowej. Ta ostatnia jest traktowana przeze mnie jako kategoria operacyjna w rekonstrukcji i krytycznej analizie stosunków społecznych oraz publicznych dyskursów mających miejsce w Polsce i innych krajach europejskich wobec zjawiska migracji oraz obcości jako takiej. Celem tej analizy jest dostarczenie wglądu w mechanizmy konstruowania różnicy kulturowej jako pojęcia o dużej wadze symbolicznej i sile społecznego oddziaływania. Semiotyczne promieniowanie pojęcia różnicy na inne obszary życia społecznego i inne dyskursy jest widoczne również w tym, jak w odniesieniu do tego pojęcia formowane są systemy kształcenia oraz leżące u ich podstaw programy nauczania. Kulturowy Inny nie tylko zostaje w nich często zredukowany do wymiaru związanego z etnicznością, lecz także sama różnica wpływająca z etniczności bywa poddawana naciskom asymilacyjnym ze strony kultury dominującej. Antropologia edukacji, etnografia edukacyjna i antropologia pedagogiczna stanowią w tym kontekście perspektywy odnoszące się do teorii różnicy oraz

aplikują tę teorię w praktyce pedagogicznej, najczęściej w przestrzeni szkolnej. Szkoła jest tu miejscem, w którym dochodzi do interkulturowego spotkania, gdzie zachodzą kluczowe procesy kulturowe, formują się nowe zjawiska i tożsamości, jak też ujawnia się stopień, w jakim kulturowa różnorodność kształtuje rzeczywistość. Dająca się zaobserwować w bieżących dyskursach edukacyjnych wyraźnie zaakcentowana kwestia kulturowej heterogeniczności zostaje nierzadko wpleciona w szkolne praktyki, realizowane w równym stopniu przez uczniów, co przez inne osoby zaangażowane w system. To podejście podmiotowe umożliwia zatem realizację podstawowych zadań instytucji szkoły i zezwala na dokonanie reformy programowej uwzględniającej fakt, iż procesy nauczania i transmisji kulturowej dokonują się niezmiennie w szerszym niż szkoła kontekście, aczkolwiek to m.in. w szkole właśnie zyskują one swoje właściwe i pełne odzwierciedlenie.

W efekcie książka ta stara się również uporządkować pewne zachodnie debaty związane z wielokulturowością i polityką multikulturalizmu, gdzie to pierwsze pojęcie odnosiłoby się do pewnego stanu rzeczywistości społecznej, drugie zaś do poziomu ideowej konceptualizacji tejże rzeczywistości. Pod względem strukturalnym książka dokonuje tego zamierzenia poprzez tematyczny podział poszczególnych jej rozdziałów na trzy główne części. Część pierwsza może być odczytywana jako debata przedmiotowa. Staram się w dwóch pierwszych rozdziałach nakreślić obiekt zainteresowania analitycznego i teoretycznego antropologii edukacji, począwszy od samego zdefiniowania pojęcia kultury, przez wskazanie na jej heterogeniczny charakter, a kończąc na rekonstrukcji związku, jaki łączy idee multikulturalizmu z polem edukacji. Dwa kolejne rozdziały formują część pracy, której zasadniczym celem jest nakreślenie ram pola, w którym antropologia edukacji znajduje swoje główne formy aplikacji, jak i przedmiot badań. Zawarte w tym fragmencie rozdziały wskazują zatem na rolę procesów migracyjnych w kształtowaniu współczesnych dyskursów mobilności, wielokulturowości i pojęcia etniczności. Ponadto zarysowane zostają w tym miejscu także podstawy teoretyczne, jakie dla antropologii edukacji i etnografii edukacyjnej wydają się być fundamentalne, jeśli chodzi o ustalenie perspektywy badawczej specyficznej dla tychże nurtów. Ostatnia część książki odnosi się do problemu praktyki. Jest ona rozumiana dwojako. Z jednej strony mowa tu o praktykowaniu antropologii edukacji w rozmaitych kontekstach lokalnych i w związku z różnymi lokalnymi tradycjami badawczymi. Z drugiej natomiast problem praktyki przeniesiony zostaje w kontekst polskiego systemu edukacji, w którym ujawnia się wyraźny deficyt narzędzi zezwalających na podmiotowe obchodzenie się ze zjawiskiem różnicy kulturowej. Aspekt ten wydaje się być na tyle istotny, że warto wskazać na fakt, iż różnorodność kulturowa jest w polskich szkołach i przestrzeni

edukacyjnej zjawiskiem narastającym. Wnioski, jakie nasuwają się z obserwacji modeli obchodzenia się z tym fenomenem, mogą przyczynić się natomiast w moim przekonaniu do reformy polskiego systemu kształcenia lub przynajmniej wskazać kierunki, które warto zbadać w obliczu dynamiki migracyjnej charakteryzującej współczesność.

* * *

Na zakończenie chciałbym wyrazić swoje serdeczne podziękowania dla wszystkich, którzy przyczynili się do powstania niniejszej książki. W szczególności pragnę podziękować swoim Koleżankom i Kolegom z Wydziału Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu: prof. zw. dr hab. Agnieszce Gromkowskiej-Melosik, prof. zw. dr hab. Zbyszko Melosikowi, prof. zw. dr hab. Agnieszce Cybał-Michalskiej, dr Sylwii Jaskulskiej za rozmowy i sugestie, które zaowocowały tym tekstem.

Książkę tę dedykuję także swojej żonie oraz córce, bez decydującego udziału których praca ta zapewne nie powstałaby.